

เหตุแห่งความผูกพันพรรคการเมือง

govern
- when
- influence

พรรคการเมืองเป็นสถาบันหรือองค์กรทางการเมืองในระบบประชาธิปไตยที่เกิดขึ้นจากการรวบรวมบุคคลที่มีแนวคิดหลัก ๆ (อุดมการณ์) เหมือนกัน¹ หรือคล้ายคลึงกันในหลักการใหญ่ ๆ ทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม ทั้งนี้โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อต่อสู้เรียกร้องและแสวงหาอำนาจผลประโยชน์อย่างเป็นกลุ่มเป็นก้อนให้กับกลุ่มคน โดยมีมุ่งหวังสูงสุด คือเป็นรัฐบาลเพื่อจะได้ใช้แนวคิดและวิธีการของชนบริหารประเทศเป็นสำคัญ

เมื่อเรากล่าวถึงพรรคการเมืองในฐานะเป็นองค์กรทางการเมืองที่สำคัญยิ่งในระบบประชาธิปไตยเช่นนี้ก็มักจะกล่าวถึงส่วนต่าง ๆ อันเป็นองค์ประกอบของพรรคหรือโครงสร้างภายในพรรคการเมืองนั้น ๆ ว่ามีองค์ประกอบอะไรบ้าง อันเป็นการแสดงถึงการจัดระเบียบของพรรคซึ่งจะสามารถดำเนินงานไปไต่ความวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งพรรคการเมือง และการจัดองค์กรพรรคย่อมคำนึงถึงการประสานสอดคล้องกับแนวอุดมการณ์ของพรรคเป็นหลัก

การจัดองค์กรของพรรคการเมืองโดยทั่วไปจะประกอบไปด้วยการกำหนดแนวอุดมการณ์พรรค นโยบายพรรค ตำแหน่งที่เป็นระบบบริหารภายในพรรค ซึ่งจะมีผู้นำพรรคหรือหัวหน้าพรรค รองหัวหน้าพรรค เลขานุการพรรค และคณะกรรมการฝ่ายต่าง ๆ เป็นต้น ซึ่งมีลักษณะแตกต่างกันออกไปตลอดถึงการจัดให้มีข้อมบังคับของพรรคอันเป็นระเบียบวินัยพรรค เป็นต้น สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้จะทำให้พรรคการเมืองเป็นองค์กรทางการเมือง

---

¹ คณะกรรมการประสานงานประชาชนเพื่อประชาธิปไตย (คปปอ.), รัฐธรรมนูญที่เป็นประชาธิปไตยตามความต้องการของประชาชนชาวไทย (กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานครพิมพ์, 2527), หน้า 84.

ที่สมบูรณ์แบบในแง่ของการจัดรูปแบบของพรรคการเมืองที่สามารถทำงานได้ พรรคการเมืองใดหากไม่จัดให้มีการจัดตั้งที่มีระเบียบที่มีระบบโครงสร้างภายในที่ก็จะไม่สามารถทำงานให้เกิดประสิทธิภาพได้

ดังนั้น ในส่วนต่อไปจะกล่าวถึงปัจจัยที่เป็นเหตุแห่งความผูกพันพรรคการเมือง ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากพัฒนาการแห่งความผูกพันดังกล่าวแล้วในบทก่อน และจะได้อธิบายวิเคราะห์จากข้อมูลที่ได้อาจจากการสัมภาษณ์โดยละเอียดเป็นลำดับไป

อุดมการณ์พรรคการเมือง

พรรคการเมือง เป็นที่รวมกลุ่มบุคคลที่มีอุดมการณ์ที่คล้ายคลึงกันหรือเหมือนกัน เพื่อพิทักษ์รักษาสวประโยชน์ของกลุ่ม ความแน่วแน่ อุดมการณ์จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการกำหนดทิศทางและกรรมวิธีเพื่อบรรลุจุดหมายของตน อุดมการณ์จึงเป็นจุดหลักที่บุคคลรวมกันเป็นเบื้องต้นก่อนที่จะผูกพันสิ่งอื่น ๆ ตามมา

พรรคการเมืองจึงมีอุดมการณ์ประกอบที่สำคัญยิ่งของ ตน เป็นการเฉพาะและทำให้เห็นความแตกต่างจากพรรคการเมืองอื่น และอุดมการณ์พรรคการเมืองจะมีมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับระบบการเมือง ในระบบคอมมิวนิสต์ย่อมมีพรรคเดียวและอุดมการณ์เดียว คือ อุดมการณ์คอมมิวนิสต์ แต่ในระบบเสรีประชาธิปไตยย่อมมีอุดมการณ์แตกต่างกันมากมาย และพรรคการเมืองก็มาก เพราะโลกเสรีให้ความเป็นอิสระพอแก่บุคคลในการที่จะแสวงหาความสมบูรณ์พูนสุขของแต่ละคนแต่ละกลุ่มได้อย่างเต็มที่

ดังนั้นอุดมการณ์พรรคการเมืองจึงเป็นเรื่องสำคัญต่อการดำรงอยู่และพัฒนาไปของพรรคการเมือง อุดมการณ์เป็นจุดยืนที่คงไว้แน่นอน พรรคการเมืองหากไม่มีจุดยืนที่แน่นอนไม่อาจเป็นพรรคการเมืองต่อไปได้ อุดมการณ์จึงเป็นเครื่องวัดถึงการมีเสถียรภาพหรือลุ่มจมของระบบพรรคและระบบการเมืองประการหนึ่งด้วย

พรรคประชาธิปัตย์

สมาชิกพรรคประชาธิปัตย์ที่ได้มาจากการสัมภาษณ์ระบอบรัฐธรรมนูญ เข้าเป็นสมาชิกพรรคโดยเน้นถึงอุดมการณ์พรรคเป็นสำคัญเป็นส่วนใหญ่ อุดมการณ์ที่ว่า คือการล้างใจซึ่งระบอบประชาธิปัตย์อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ส่งเสริมและต่อสู้เบ็ดเสร็จทุกรูปแบบมากที่สุด สมาชิกมองเห็นว่า อุดมการณ์พรรคเป็นเรื่องสำคัญต่อการยึดมั่นและใช้เพื่อดำเนินการตามระบอบประชาธิปัตย์ทั้งภายในพรรคเอง และในการปกครองประเทศอีกด้วย ตัวอย่างเช่น สมาชิกพรรคท่านหนึ่ง ได้กล่าวถึงประเด็นนี้อย่างชัดเจนว่า อุดมการณ์มีความสำคัญอย่างไร ต่อความผูกพันพรรคประชาธิปัตย์

"ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาอันยาวนานพรรคการเมืองนี้ได้ยึดมั่นในอุดมการณ์ประชาธิปัตย์มาโดยตลอด และอุดมการณ์นี้ตรงกับกับความคิดของเรา อยากเห็นการปกครองระบอบประชาธิปัตย์เกิดขึ้นในบ้านเมืองอย่างแท้จริง อ่านๆ สูงสุดจะได้อยู่ที่ประชาชนอย่างแท้จริง แม้ว่าเรามีกฎหมายอยู่จริง แต่ยังไม่ถึงประชาชน การจะทำให้ถึงโลกคือมีพรรคการเมืองที่มีอุดมการณ์อย่างแน่วแน่ เช่น พรรคประชาธิปัตย์และดำเนินการเพื่ออุดมการณ์อย่างแท้จริง"¹

ในทางทฤษฎีแล้วอุดมการณ์เป็นสิ่งสำคัญยิ่งต่อพรรคการเมืองนั้นจะมีความมั่นคง พรรคการเมืองจะมีเอกภาพไม่เปลี่ยนแปลงไปมาได้ง่าย ๆ ในลักษณะโลกก็ตาม เพราะอุดมการณ์เป็นศูนย์รวมรวมกัน เป็นอันเดียวกันดังกล่าวแล้ว และคนที่ยึดมั่นในอุดมการณ์หนึ่ง เขาย่อมไม่อาจเปลี่ยนแปลงการยึดมั่นนั้นได้ง่าย ๆ /สมาชิกพรรคประชาธิปัตย์ใช้อุดมการณ์เป็นหลัก เป็นตัวแปรแรกในการตัดสินใจเขาเป็นสมาชิกพรรคหรือเป็นเครื่องผูกพัน จะสังเกตได้จากคำถามว่าอุดมการณ์พรรคประชาธิปัตย์ปัจจุบันควรมีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขหรือควรคงเดิมอย่างที่เป็นอยู่ตลอดไป สมาชิกได้รับการสัมภาษณ์โดยส่วนใหญ่ตอบในลักษณะเดียวกันคือ อุดมการณ์จะต้องคงเดิมอย่างปัจจุบันเพราะอุดมการณ์

¹ สัมภาษณ์ คนที่ 20, สมาชิกพรรคประชาธิปัตย์, 30 ตุลาคม 2528.

เปลี่ยนแปลงไม่ได้ หรือยากลำบากสำหรับพรรคในปัจจุบันและอุดมการณ์ก็เป็นอย่างนี้มา โดยตลอดนับตั้งแต่เริ่มตั้งพรรคเป็นต้นมา ดังนั้นจึงเป็นที่เชื่อได้ว่าพอจะมองเห็นอนาคตของพรรคประชาธิปไตยจะเป็นอย่างไรพอสมควร

พรรคกิจสังคม

สมาชิกพรรคกิจสังคมส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับปรัชญาอุดมการณ์ของพรรคสูง แล่นั้น เป็นปัจจัยที่สมาชิกส่วนใหญ่เห็นว่าอุดมการณ์พรรคการเมืองของประเทศไทยมีลักษณะ คล้าย ๆ พรรคการเมืองไทยจะมีอุดมการณ์แตกต่างกันมากก็คือพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยเท่านั้น อุดมการณ์พรรคเป็นสิ่งที่ยากจะไขว่คว้าได้ อย่างไรก็ตาม ปัญหาที่ว่า จะทำได้หรือทำเพื่อประชาชนจริง ๆ ได้หรือไม่ต่างหาก เป็นเรื่องสำคัญ ถึงแม้จะเห็นได้จากคำให้การสัมภาษณ์ของสมาชิกท่านหนึ่ง กล่าวเน้นตอบประเด็นนี้ว่า "อุดมการณ์พรรคการเมืองเป็นเรื่องของความอยู่รอดปลอดภัยของประชาชน ความมั่นคงของชาติ เทิดทูนศาสนาพระมหากษัตริย์ เหมือนกันหมดทุกพรรคมีแต่ส่วนย่อยเท่านั้นที่แตกต่างกัน"¹

จากการสัมภาษณ์สมาชิกพรรคโดยส่วนใหญ่เห็นว่าอุดมการณ์พรรคการเมืองไทยมีลักษณะที่ไม่แน่นอน หรือไม่ก็ไม่มีอุดมการณ์ ทั้งนี้เพราะว่าพรรคการเมืองไทยยังเป็นสิ่งที่ใหม่มากและการเริ่มต้นของการจัดตั้งก็ขาดพื้นฐานจากประชาชน กล่าวคือ พรรคการเมืองเกิดขึ้นมิใช่เกิดจากการระดมแนวคิดจากเบื้องล่างคือประชาชนหรือกลุ่มชนต่าง ๆ เป็นหลัก แต่เป็นการเริ่มต้นจากเบื้องบนลงสู่ล่างและมีปัจจัยอื่น ๆ เกี่ยวกับสภาพแวดล้อม สังคม วัฒนธรรมไทย ทำให้พรรคการเมืองของไทยมีลักษณะขาดการยึดมั่นผูกพันในผลประโยชน์ร่วมกัน โดยอาศัยพรรคการเมืองอย่างแท้จริง

ดังนั้น สมาชิกพรรคกิจสังคมส่วนใหญ่ยังมองเห็นว่าอุดมการณ์เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับพรรคการเมืองและไม่ควรมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม แต่บางส่วนยังเห็นว่า

¹ สัมภาษณ์ พิชัย แก้วลาภุ, สมาชิกพรรคกิจสังคม, 27 พฤศจิกายน 2528.

อุดมการณ์ควรมีการเปลี่ยนแปลงไปจากที่เป็นอยู่ ความสับสนนี้กล่าวโดย ไม่ต้องสงสัยก็คือว่า อุดมการณ์พรรคการเมืองมีความจำเป็นระดับหนึ่งเท่านั้น คือเป็นปัจจัยหนึ่งที่สำคัญของพรรคการเมือง แต่มีใ้ปัจจัยสำคัญอันดับแรกที่สำคัญส่วนใหญ่ให้ความสำคัญต่อการเข้าเป็นสมาชิกพรรค เพราะสมาชิกเห็นว่าจะอยู่หรือไม่ก็ขึ้นอยู่กับความศรัทธาเชื่อถือของประชาชนที่เกิดจากการที่พรรคได้ทำประโยชน์ให้แก่พรรคได้อย่างเป็นรูปธรรมและเป็นจริง เป็นจริงเป็นจังได้มากกว่าจะกล่าวอย่างลอย ๆ โดยไม่มีผลงานอย่างแท้จริง

พรรคประชากรไทย

ในเรื่องอุดมการณ์พรรคประชากรไทยแล้ว สมาชิกพรรคประชากรไทยโดยส่วนใหญ่คำนึงถึงอุดมการณ์พรรค โดยเฉพาะการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข การต่อต้านการใช้กำลังทั้งมวลและต่อต้านลัทธิตรงข้ามกับเสรีประชาธิปไตยอย่างแข็งขัน สมาชิกส่วนใหญ่ใ้คงอุดมการณ์ไว้ตลอดไป โดยไม่ยอมให้มีการเปลี่ยนแปลง แคบวงส่วนเห็นว่าอุดมการณ์พรรคควรมีการเปลี่ยนแปลงบ้าง เพื่อสนองตอบประโยชน์ของประชาชนในทางที่ถูกต้อง เหมาะสมหรือสอดคล้องกับผลประโยชน์ของประชาชน

สมาชิกโดยส่วนใหญ่เห็นว่าอุดมการณ์มีความจำเป็นสำหรับพรรคการเมือง เสมอแต่กล่าวโดยแท้จริงแล้วสมาชิกยอมรับว่าอุดมการณ์เป็นสิ่งอันรองลงมาของเหตุแห่งความผูกพันพรรค โดยให้เหตุผลว่าอุดมการณ์มีความคล้ายคลึงกันกับพรรคการเมืองอื่น ๆ แค่ว่าเน้นความแตกต่างในรายละเอียดบ้างเท่านั้น เมื่อเป็นเช่นนี้อุดมการณ์จะพึงยึดไว้ก็แค่เพียงบางอย่างที่ต่างออกไปจากพรรคการเมืองอื่น ๆ เท่านั้น

กล่าวโดยสรุปก็คือ สมาชิกพรรคประชากรไทยที่ได้รับการสัมภาษณ์ทั้งหมดส่วนใหญ่คำนึงถึงอุดมการณ์พรรคเป็นเหตุของการผูกพันพรรคเป็นปัจจัยหนึ่งที่ยึดมั่นพรรคและจะไม่มีความคิดเปลี่ยนแปลงอุดมการณ์พรรคไปจากเดิม แต่อย่างไรก็ตามสมาชิกพรรคยังมองเห็นว่าอุดมการณ์พรรคการเมืองไม่มีความแตกต่างจากพรรคการเมืองอื่น ๆ ด้วยเหตุนี้ทำให้มองเห็นว่าสมาชิกพรรคมิได้เน้นการยึดมั่นผูกพันพรรคโดยอาศัยเหตุดังกล่าวเท่าใดนัก

เป็นเช่นเดียวกับพรรคกิจสังคม ซึ่งจะมองปัจจัยอย่างอื่นอันเป็นเหตุและมีน้ำหนักมากกว่า
ไม่ว่าแต่แรกรู้จักพรรคและภายหลัง เมื่อเป็นสมาชิกพรรคแล้ว

นโยบายพรรคการเมือง

นโยบายพรรคการเมือง เน้นวิธีการที่พรรคกำหนดขึ้นเพื่อใช้เป็นแนวทางในการ
บริหารงาน(ประเทศ) ภายใต้กรอบอุดมการณ์ของพรรคที่มีลักษณะและวิธีการแตกต่างกัน
เพื่อให้บรรลุเป้าหมายหรืออุดมการณ์ของพรรค นโยบายจึงเป็นการแปลอุดมการณ์มาเป็น
แนวทางในการปฏิบัติให้สอดคล้องค้องกันหรือให้มีผลในทางปฏิบัติ ผลที่เกิดขึ้นกับพรรค
การเมือง เป็นอย่างไรจึงขึ้นอยู่กับนโยบายที่นำไปใช้นั้นเอง

นโยบายพรรคการเมือง ความปกติกแล้วกำหนดขึ้นเพื่อแก้ปัญหาที่เป็นอยู่ในสังคมใด
สังคมหนึ่งตามสภาพความเป็นจริงที่เกิดขึ้นหรือ นโยบายเป็นผลสะท้อนของปัญหาสังคมที่จะ
ใช้แนวทางแก้ไขปัญหา ทั้งนี้ต้องเป็นการแก้ไขตามแนวคิด อุดมการณ์ของพรรคนั้น ๆ เป็น
หลัก ดังนั้นนโยบายพรรคการเมืองจึงมีลักษณะที่จะต้องปรับตามสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไป
หมายถึง มีการเปลี่ยนแปลงโคคลอกเวลา แต่จะเปลี่ยนแปลงปรับปรุงนโยบายด้วยวิธีใด
อย่างไร ก็ขึ้นอยู่กับระบบการเมืองที่เป็นอยู่เป็นสำคัญ

ในแง่ของความผูกพันพรรคการเมืองโดยยึดเอานโยบายเป็นปัจจัยหนึ่งนั้น นโยบาย
เป็นทั้งปัจจัยต้นและปัจจัยรองก็ได้ เพราะนโยบายมีการเปลี่ยนแปลงหรือคืนใจอีกแล้ว
แต่ก็อยู่ภายใต้อุดมการณ์เดียวกันในลักษณะเช่นนี้ เราอาจพิจารณาแยกบุคคลหรือสมาชิกออก
เป็น 2 พวก คือ

1. กรณีที่สมาชิกไม่ยึดมั่นอุดมการณ์พรรคการเมืองอย่างแท้จริงจะด้วยเหตุผลใด
ก็ตาม เช่น อาจไม่รู้ ไม่สนใจ หรือไม่ซามซึ่ง แต่ยึดมั่นนโยบายพรรคเป็นหลัก ลักษณะ
เช่นนี้ผู้ที่ผูกพันพรรคการเมืองนั้นย่อมไม่แน่นอนว่าวันหนึ่งอาจ เปลี่ยนแปลงพรรคได้ เป็นการยึดมั่น
ไม่ถาวร เปลี่ยนแปลงได้ง่ายตามลักษณะของนโยบายพรรคการเมือง ดังนั้นลักษณะบุคคล
ก็จะ เป็นลักษณะเดียวกับกับนโยบายที่ไม่แน่นอนอยู่นั้นเอง

2. กรณีที่สมาชิกยึดมั่นนโยบายพรรคการเมืองที่ตนสังกัดเป็นหลักเพราะเข้าใจ
ซามซึ่ง ยึดอุดมการณ์พรรคเป็นที่พึ่งอย่างแท้จริง กรณีอย่างนี้บุคคลนั้นแม้ยึดมั่นนโยบาย

ก็ไม่อาจเปลี่ยนแปลงการสังกัดพรรคได้เพราะยึดอุดมการณ์พรรคเป็นหลัก

ดังนั้นนโยบายพรรคเป็นปัจจัยหนึ่ง และเป็นปัจจัยแห่งความผูกพันประการหนึ่ง แต่จะยึดมั่นแท้จริงหรือไม่เป็นเรื่องช่วงสมัยที่นโยบายนั้น ๆ เป็นอย่างไร เมื่อไรก็ตาม นโยบายนั้นไม่มีการเปลี่ยนแปลงในช่วงหนึ่งสมัยหนึ่งบุคคลก็สนใจนิยมชมชอบจึงเป็นสมาชิกพรรคพรรคนั้น แต่เมื่อไรก็ตามนโยบายแต่ละช่วงเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมสมาชิกอาจเปลี่ยนพรรคก็เป็นได้ ฉะนั้นคราวใดที่บุคคลไม่ยึดมั่นอุดมการณ์พรรคอย่างแข็งขันควบคู่กับการยึดมั่นนโยบายอย่างแท้จริงแล้ว โอกาสที่สมาชิกจะเปลี่ยนแปลงการผูกพันพรรคอาจเป็นไปได้โดยง่าย

สมาชิกพรรคประชาธิปัตย์ สมาชิกพรรคประชาธิปัตย์ส่วนใหญ่ยอมรับว่านโยบายพรรคเป็นปัจจัยหนึ่งของความผูกพันพรรคประชาธิปัตย์ นโยบายที่สำคัญเช่นความพยายามแก้ไขปัญหาความยากจนของประชาชน ไม่ว่าการพยายาม ปฏิรูปที่ดิน แก้ไขกฎหมายที่ไม่เป็นธรรม และการดำเนินการต่าง ๆ ตามนโยบาย โดยอาศัยการยึดหลักการประชาธิปไตยเป็นเกณฑ์ใหม่มากที่สุด

สมาชิกพรรคมีการยึดมั่นในอุดมการณ์พรรคมากและมีความเข้าใจในนโยบายพรรคถึงลักษณะต่าง ๆ ไม่ว่าค่านโยบายและการรู้จักว่านโยบายเป็นสิ่งที่ต้องมีการเปลี่ยนแปลงได้ตามสภาพแวดล้อมภายใต้ลัทธิอุดมการณ์ประชาธิปไตย สมาชิกเชื่อมั่นว่าพรรคดำเนินนโยบายนั้นได้จะมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับสภาพการณ์ทางการเมืองที่พรรคเผชิญอยู่แต่ละยุคแต่ละสมัย ในประเด็นนี้สมาชิกพรรคท่านหนึ่งได้กล่าวเน้นอย่างชัดเจนว่า

"นโยบายพรรคประชาธิปัตย์มีเยอะแยะ ผมชอบนโยบายทางเศรษฐกิจของพรรคมากเพราะเศรษฐกิจครอบคลุมทุกหย่อมหญ้า โดยเฉพาะประเทศไทยในยุคปัจจุบันได้มีโอกาสเขียนนโยบายพรรคทางด้านเศรษฐกิจและอุดมการณ์พรรคก็ตามถึง เพราะมีความเกี่ยวข้องกับการกำหนดนโยบาย คือแบบเสรีประชาธิปไตย แต่เรากำหนดขึ้นมาจากหลายประเภทและมีแนวความคิดว่าจะทำอย่างนั้นและนโยบายอุดมการณ์ของพรรคก็คือ เป็นเอกลักษณ์ของพรรคตลอดมาเรื่อย"¹

¹ สัมภาษณ์ ม.ล. เสรี ปราโมช, สมาชิกพรรคประชาธิปัตย์, 6 ตุลาคม 2528. และม.ล. เสรี ปราโมช, "สัมภาษณ์พิเศษ" สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ (31 กรกฎาคม 2526), หน้า 47.

การกำหนดนโยบายพรรคใดค่านึงถึงสมาชิกพรรคที่เห็นร่วมกันว่าจะ เป็นอย่างไร และสะท้อนถึงปัญหาของประเทศ เพื่อที่จะแก้ปัญหาประเทศ อย่างไรก็ตามสมาชิกพรรคระดับ ถึงนโยบายพรรคเสมอ แม้ไม่สามารถระบุได้ว่านโยบายทั้งหมดมีอะไรบ้าง สมาชิกส่วนใหญ่เห็นว่านโยบายพรรคในปัจจุบันควรจะต้องแก้ไข เพราะเหมาะสมกับกาลสมัยอยู่แล้วและ บางส่วนเห็นว่าควรมีการเปลี่ยนแปลงบ้างในรายละเอียด แสดงถึงว่าสมาชิกให้ความสำคัญต่อก่อนนโยบายพรรคเป็นอันมาก นโยบายพรรคจึง เป็นปัจจัยหนึ่งที่สมาชิกส่วนใหญ่ยอมรับว่ามีความสำคัญต่อพรรคตลอดมา

กรณีพรรคกิจสังคม

สมาชิกพรรคกิจสังคมทั้งหมดที่ได้รับการสัมภาษณ์เน้นนโยบายพรรคเป็นมูลเหตุ สำคัญอันดับแรกของการเข้าเป็นสมาชิกพรรค

ประเด็นนโยบายที่สมาชิกพรรคระบุได้และเป็นนโยบายพรรคที่เด่นชัดที่สุดคือ เงินผันทางประกันราคาพืชผล สภาตำบล รักษาพยาบาลแก่คนจนฟรี สมาชิกเห็นว่า นโยบายนี้สะท้อนให้เห็นปัญหาประเทศไทยได้ดีที่สุด โดยเฉพาะสังคมชนบท เนื่องจาก สมาชิกเห็นว่าการจะพัฒนาประเทศนั้นควรมุ่งพัฒนาชนบท ซึ่งเป็นสังคม ส่วนใหญ่ของประเทศ พรรคกิจสังคมมุ่งแก้ปัญหาชนบทที่ถูกจุกที่สุดและนโยบายนี้เป็นสิ่งแปลกใหม่และทำให้พรรคมีชื่อเสียงอย่างยิ่งนับตั้งแต่เกิดพรรคการเมืองใด ๆ มาในประเทศไทยในระยะ 30-40 ปีนี้ จะเห็นได้จาก การให้สัมภาษณ์ของสมาชิกพรรคบางท่านซึ่งมีความรู้สึกและมองเห็นความเป็นจริงของนโยบายพรรคนั้นอย่างไร ทำไมจึงชอบนโยบายพรรคกิจสังคม

"นโยบายพรรคกิจสังคมเป็นนโยบายที่โคกแก่นมากนับตั้งแต่เริ่มมีพรรคการเมือง และเริ่มตั้งพรรคกิจสังคมเป็นต้นมาและชาวนาก็ตั้งรัฐบาลในรูป รัฐบาลผสมและโคกโชนโยบายทั้งกล่าว โดยเฉพาะเงินผันทำให้พรรคมีชื่อเสียง โดดเด่น เพราะเราสามารถแก้ปัญหาชาวนาเมืองโคกตรงจุดจริง ๆ ไม่ว่าการ กระจายรายได้ออกสู่ชนบท การหางานทำให้คนชนบทในฤดูแล้ง ป้องกันการว่าง งานในยามว่างจากการทำไร่นานานโยบายเหล่านี้ถือว่าเป็นสิ่งที่แปลกและใหม่ สำหรับพรรคการเมืองเท่าที่เคยมีมาในประเทศไทย" ¹

¹ สัมภาษณ์ คนที่ 15 , สมาชิกพรรคกิจสังคม, 23 ตุลาคม 2528.

"นโยบายพรรคกิจสังคมเป็นนโยบายที่ ออกมาในรูปนามกระทำและถูกต้องตรงกัน
ที่คณะกรรมการแก้ไขปัญหาชาติบ้านเมืองของกรม" ¹

"เป็นนโยบายที่ผมเชื่อว่านำมาใช้มาปฏิบัติเป็นจริง เป็นจริงและได้ผลพอสมควร
นอกจากนั้นนโยบายต่างประเทศที่มีลักษณะเชื่อมั่นในตัวเองว่าประเทศ
ประชาธิปไตยต้องมีเอกราชพอสมควรที่จะกำหนดนโยบายต่างประเทศ
พรรคนี้ตอนใดเป็นรัฐบาล มีใคอยู่ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดและใคเปิดความสัมพันธ์
กับจีนและอเมริกาคือไหนตอนไหนที่พอเมื่อก่อนออกไปและทำใคสำเร็จ กวญเหตุนั้น
ผมมองไม่เห็นวาทพรรคการเมืองใคในช่วงนั้นจะทำได้ใคในการจะรักษาผลประโยชน์
ของชาติทั้งภายในและภายนอกประเทศ" ²

"พรรคกิจสังคมเป็นพรรคที่มีนโยบายชัดเจนที่สุด โดยเฉพาะนโยบายทั้ง 4 หลัก
เป็นพรรคที่พูดแล้วต้องทำ แต่จะทำให้ใคมากน้อยเพียงใคขึ้นอยู่กับว่าเรามี
อำนาจมากน้อยเพียงใค แต่พรรคใคทำได้เป็นอยางมาก" ³

"ผมชอบนโยบายพรรคเพราะตรงกับชาติภูมิของตน" ⁴

อาจกล่าวได้ว่า สมาชิกพรรคกิจสังคมทั้งหมดชอบนโยบายพรรคเป็นหลักในการ
เข้าสู่การเป็นสมาชิกพรรค สมาชิกไม่ปฏิเสธว่าปรัชญา อุดมการณ์ของพรรคมีความจำเป็น

¹ สัมภาษณ์ บุญเหลือ เกรือไชย, สมาชิกพรรคกิจสังคม, 5 ตุลาคม 2528.

² สัมภาษณ์ วิรัตน์ ปาโหนด, สมาชิกพรรคกิจสังคม, 11 ตุลาคม 2528.

³ สัมภาษณ์ ประสม บุษราคัม, สมาชิกพรรคกิจสังคม, 28 พฤศจิกายน 2528.

⁴ สัมภาษณ์ คนที่ 17, สมาชิกพรรคกิจสังคม, 29 ตุลาคม 2528.

และมีความเห็นว่าอุดมการณ์พรรคเป็นสิ่งที่ ต้องยึดมั่นในฐานะเป็นจุดร่วมกันของสมาชิก พรรคประการหนึ่ง

สมาชิกพรรคกิจสังคมทั้งหมดที่ได้รับการสัมภาษณ์ยืนยันในนโยบายที่เป็นอยู่อย่าง ไม่เปลี่ยนแปลงและเห็นว่าไม่น่าจะมีการ เปลี่ยนแปลงเลยในช่วงปัจจุบันและควรชำระไว้นาน ๆ เพราะปัญหาปัจจุบันที่พรรคต้อง ใช้นโยบายนี้ยังมีอยู่เพราะปัญหายังคง อยู่มากมาย นโยบายพรรคจะไม่เปลี่ยนแปลงจนกว่าพรรคจะแก้ไขปัญหาคตามนโยบายนี้ ได้สำเร็จแล้ว

ลักษณะเช่นนี้กรณีที่ยูที่นิยมยึดมั่นปรัชญา อุดมการณ์ของพรรคและนโยบายพรรค แล้วสมาชิกส่วนใหญ่มีความเชื่อมั่นว่าจะไม่เปลี่ยนแปลงพรรคได้ง่าย ๆ แต่สมาชิกไม่ปฏิเสธว่าจะไม่มีการ เปลี่ยนแปลงพรรคเพราะส่วนหนึ่งยังมองเห็นว่าพรรคการเมืองไทยยังไม่ เถิบไป พรรคกิจสังคมตั้งขึ้นมาได้เพียง 10 ปี และคนไทยก็ยังไม่มีความแน่นอนพอใน การยึดมั่นบางสิ่งบางอย่าง ใคอย่างแท้จริง

สมาชิกพรรคส่วนหนึ่งมอง ว่าสนใจแต่เฉพาะนโยบายเป็นสำคัญที่สุด สมาชิกส่วน นี้นมองว่ามีแนวโน้มจะ เปลี่ยนพรรค นั้นหมายถึง ไม่นับนโยบายที่โคกเค้นอย่างที่เป็นอยู่ ในปัจจุบัน

กรณีพรรคประชากรไทย

พรรคประชากรไทย มีนโยบายหลายอย่าง แต่สมาชิกส่วนใหญ่รู้สึกพอใจใน นโยบายเหล่านั้น นอกจากนั้นแล้วสมาชิกยังชอบผลที่เกิดขึ้นตามนโยบายที่ได้แถลงไว้หรือ ผลงานของพรรคซึ่ง เป็นสิ่งหนึ่งที่แยกกันไม่ได้ กล่าวคือ หากนโยบายนำไปใช้และเกิด ผลักหมายถึงผลงานที่เกิดขึ้นอื่น เกิดจากการนำนโยบายไปปฏิบัติกันเอง

สมาชิกเข้าใจในนโยบายและผลงานที่เกิดขึ้น ไม่ว่าจะปรับปรุงรถ ชสมก. ใน กรุงเทพมหานคร การริเริ่มฟื้นฟูโครงการสนามบินหนองงูเห่า การปรับปรุงสนามบิน การสร้างทางด่วน การสร้างแฟลตตำรวจ เหล่านี้เป็นผลงานของพรรคประชากรไทย ยกตัวอย่าง เช่นสมาชิกท่านหนึ่ง ใค้ประเด็นอย่างชัดเจนว่า

"ผมศรัทธาในผลงานของพรรคคอมมิวนิสต์ที่โคฟุกไว้ว่าจะทำอย่างนั้นอย่างนี้ ผลงานที่ออกมาเป็นเครื่องพิสูจน์ว่าทำเพื่อชาติบ้านเมืองและประชาชนจริง ๆ พรรคมิได้หวังว่าการทำอย่างนั้นจะเสียชื่อเสียงหรือไม่ เรื่องของส่วนรวมมาก่อนส่วนตัว เรื่องของชาติมาก่อนเรื่องของพรรค เหล่านี้ผมว่าเป็นเรื่องน่าศรัทธาจริง ๆ"¹

สมาชิกพรรคเห็นว่า พรรคทำเพื่อความถูกต้อง ทำเพื่อประชาชนจริง ๆ และมีผลงานอย่างเห็นได้ชัด พรรคประชากรไทยมีนโยบายแปลก ๆ ใหม่ ๆ มีความคิดริเริ่มทำเพื่อประชาชนจริง ๆ สมาชิกส่วนใหญ่ที่ได้จากการสัมภาษณ์เห็นว่านโยบายพรรคควรมีการเปลี่ยนแปลงไปเรื่อย ๆ เพื่อให้ทันกับการแก้ไขปัญหาชาติบ้านเมือง แต่ปัจจุบันควรคงไว้บ้าง ซึ่งสมาชิกบางส่วนเห็นด้วยกับประเด็นหลังนี้

ผู้นำพรรคการเมือง

ผู้นำพรรคการเมือง เป็นปัจจัยหนึ่งที่สำคัญต่อการผูกพันสมาชิกพรรคการเมือง เพราะผู้นำพรรคนอกจากจะเป็นผู้ที่แสดงที่สำคัญในโครงสร้างการบริหารแล้ว ยังเป็นผู้แสดงถึงจุดร่วมในพฤติกรรมทางการเมืองของพรรคอีกด้วย ผู้นำพรรคจะเป็นที่ดึงดูดใจยึดมั่นผูกพันทั้งสมาชิกและบุคคลทั่วไปได้มากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับบุคลิกภาพของผู้นำเป็นสำคัญ ผู้นำพรรคบางคนมีลักษณะผู้นำบารมีบางคนแบบประชาธิปไตย บางคนแบบเผด็จการ เป็นต้น ลักษณะเหล่านี้ทำให้เห็นถึงความแตกต่างในลักษณะและพฤติกรรมของพรรคและสมาชิกพรรคในขณะเดียวกันด้วย

ถึงโลกกล่าวว่าพรรคโดยทั่วไปแล้วผู้นำพรรคมีการเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา เช่นเดียวกันกับนโยบายพรรคจะมีความแตกต่างกันได้บ้างในแง่ของบุคคลและความคิดหรือนโยบายซึ่งเป็นวิธีการเท่านั้น แต่จะเหมือนกันเมื่อใช้ระบบการเมืองเป็นตัวกำหนดการ

¹ สัมภาษณ์ นายสมนึก ภูษา, สมาชิกพรรคประชากรไทย, 8 ตุลาคม 2528.

เปลี่ยนแปลงพรรคในระบบประชาธิปไตยนั้นการเปลี่ยนก็ต้องยึดวิธีการระบบประชาธิปไตยเป็นหลัก เช่น การใช้เสียงข้างมาก การยอมรับความสามารถของบุคคลในระบบอย่างแท้จริง เป็นต้น แต่ในระบบเผด็จการการเปลี่ยนแปลงไม่ว่าผู้นำหรือนโยบายก็ขึ้นอยู่กับระบบเผด็จการ ซึ่งบุคคลคนเดียวหรือกลุ่มบุคคลเท่านั้นเป็นผู้ดำเนินการ

ในแง่ของความผูกพันสมาชิกต่อหัวหน้าพรรคนั้น การยึดมั่นในตัวผู้นำคนใดคนหนึ่ง ในพรรคนั้นไม่เป็นการถาวรตลอดไปได้ เพราะผู้นำมีการเปลี่ยนแปลงเสมอ จะช่วยการยินยอมของผู้นำเองหรือเป็นกฎของพรรคที่ให้มีการเปลี่ยนแปลงหัวหน้าพรรค บุคคลที่ยึดผู้นำย่อมมีความพอใจในตัวผู้นำนั้นเป็นสิ่งสำคัญ เมื่อเปลี่ยนแปลงผู้นำอาจเปลี่ยนตามไปด้วยเหตุนี้การยึดผู้นำจึงไม่ใช่เป็นสิ่งแน่นอนที่จะเป็นหลักประกันได้ว่า หากพรรคการเมืองนั้นสมาชิกส่วนใหญ่ยึดผู้นำผู้เดียวเป็นหลักจะดำรงคงอยู่ตลอดรอดฝั่งได้ เพราะหากผู้นำนั้นสิ้นไปด้วยเหตุใดก็ตามพรรคการเมืองนั้นก็อาจล่มลงไปด้วย ตัวอย่างเช่น พรรคการเมืองไทยในอดีตหรือแม้กระทั่งปัจจุบันก็ยังมีอยู่

ดังนั้น หากสมาชิกส่วนใหญ่ยึดผู้นำพรรคคนใดคนหนึ่งเป็นหลัก หากการยึดมั่นต่อระบบพรรคและบุคคลอื่น ๆ ภายในพรรคที่สามารถขึ้นมาทดแทนคนเดิมต่อไปได้ พรรคการเมืองนั้นก็อาจดำรงและพัฒนาไปได้

กรณีพรรคประชาธิปัตย์

ผู้นำพรรคคือ นายพิชัย รัตกุล เป็นปัจจัยเหตุแห่งความผูกพันพรรคหรือไม่ปรากฏว่าจากการสัมภาษณ์ส่วนใหญ่เห็นว่าผู้นำพรรคมิใช่ปัจจัยสำคัญต่อการเข้าเป็นสมาชิกพรรคเลยแม้ว่าผู้นำจะมีความสำคัญต่อพรรค แต่เห็นว่าผู้นำพรรคก็คือบุคคลในพรรคให้ความเห็นชอบโดยส่วนใหญ่ว่าดีก็ดีกว่า ผู้นำพรรคมาจากระบบประชาธิปไตยที่พรรคยึดมั่นสมาชิกพรรคท่านหนึ่ง ให้ความเห็นคือประเด็นนี้ค่อนข้างชัดเจนต่อการยึดมั่นในอุดมการณ์ประชาธิปไตย

"พรรคประชาธิปัตย์มาจากคนหลายกลุ่ม หลายประเภท และมีแนวคิดอย่างนั้น ความเป็นสมาชิกที่หลากหลายของพรรคจึงกลายมาเป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญของพรรค และการกำหนดหัวหน้าพรรคมาจากอุดมการณ์ของพรรค ก็คืออุดมการณ์

ประชาธิปไตย หัวหน้าพรรคเขาเลือกขึ้นมา ไม่ได้มาจากการแต่งตั้งหรือสถาปนาให้ขึ้นมาเป็น"¹

นับตั้งแต่เริ่มตั้งพรรคประชาธิปไตย ผู้ริเริ่มจัดตั้งมิได้เป็นผู้ใดคนหนึ่ง แต่ร่วมกันหลายคน และบุคคลที่เป็นหัวหน้าพรรคคนแรกก็ได้รับการเชิญมาเป็นสมาชิกผู้ริเริ่มก่อตั้งพรรคท่านหนึ่งได้กล่าวว่า

"เมื่อมีคนหนึ่งที่ไ้รวบรวมจัดตั้งพรรคประชาธิปไตยในครั้งนั้นพอตั้งพรรคขึ้นมาก็ไม่มีหัวหน้าพรรค จะให้ลี้กฤทธิเป็นก็ไม่ยอม สมาชิกพรรคมีมติแต่งตั้งกรรมการขึ้นมา 5 คน มีผมเป็นหัวหน้าไปเชิญคุณควง อภัยวงศ์ มาเป็นหัวหน้าพรรค"²

ลักษณะเช่นนี้จะเห็นได้ว่า เว้นแต่การหาหัวหน้าพรรคก็ใช้ระบบประชาธิปไตยเป็นหลักซึ่งแตกต่างจากพรรคการเมืองอื่น ผู้ตั้งพรรคก็คือหัวหน้าพรรค กลายเป็นว่าผู้ตั้งพรรคคือผู้นำพรรคเป็นสิ่งเดียวกัน ลักษณะการขึ้นมาของหัวหน้าพรรคและการหมุนเวียนหัวหน้าพรรคมีลักษณะไม่ยึดตัวบุคคล แต่จะยึดระบบระเบียบของพรรคมากกว่า จึงกลายมาเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองที่ยอมรับการเปลี่ยนแปลงหัวหน้าพรรคโดยคำนึงถึงระบอบประชาธิปไตยมาเป็นหลักปฏิบัติในการกำหนดหัวหน้าพรรคว่าควรจะเป็นใคร ลักษณะเช่นนี้ทำให้สมาชิกก็มีความรู้สึกว่สมาชิกมีความเท่าเทียมกันทุกคน มีความสำคัญพอ ๆ กัน เหมือนกันกับคนอื่นทั้งสิ้น ความรู้สึกเช่นนี้เป็นความรู้สึกที่ได้ให้ความสำคัญแก่ระบบมากกว่าตัวบุคคล หมายถึง การยึดมั่นในอุดมการณ์ประชาธิปไตยเป็นหลัก

ดังนั้นผู้นำพรรคเป็นปัจจัยเหตุหนึ่งของการผูกพันพรรค แต่ไม่ให้ความสำคัญเท่ากับการยึดมั่นในอุดมการณ์ประชาธิปไตยดังกล่าวแล้ว

กรณีพรรคกิจสังคม

ผู้นำพรรคกิจสังคม หมายถึง ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นหัวหน้าพรรคและผู้ริเริ่มและร่วมก่อตั้งพรรคกิจสังคม ในการศึกษาส่วนนี้เพื่อที่จะทราบว่าหัวหน้าพรรคเป็น

¹ สัมภาษณ์ ม.ล. เสรี ปราโมช (อ้างแล้ว).

² สัมภาษณ์ นายเกษม บุญศรี (อ้างแล้ว).

เหตุแห่งความผูกพันพรรคเหตุหนึ่งหรือไม่ สมาชิกมีความคิดอย่างไรเกี่ยวกับหัวหน้าพรรค

ในความรู้สึกของสมาชิกที่ได้รับการสัมภาษณ์ทั้งหมด เห็นว่าท่านเป็นอัจฉริยะบุคคลในความรู้ ความสามารถในหลาย ๆ ด้านไม่เฉพาะทางการเมืองเท่านั้น เป็นที่ยอมรับของคนทั่ว ๆ ไปทั้งในและต่างประเทศ ไม่เฉพาะสมาชิกพรรคเท่านั้น หัวหน้าพรรคกับพรรคกิจสังคมคล้าย ๆ เป็นสิ่งเดียวกันในทางการเมือง จากการสัมภาษณ์สมาชิกพรรคกิจสังคมบางท่านได้ให้ความเห็นต่อไปนี้ว่า

"อาจารย์หม่อมกับพรรคกิจสังคมแยกจากกันไม่ออก คล้าย ๆ เป็นภาพเดียวกัน สำหรับชาวบ้านแล้วแต่เดิมมาไม่รู้จักพรรคกิจสังคมหรอก เขาเรียกว่าพรรคคึกฤทธิ ความเป็นอัจฉริยะของท่านอยู่เหนือพรรค ¹

"อาจารย์หม่อมถือว่าเป็นปราชญ์ในยุคหนึ่งท่านเป็นคนกล้าและหายากในแผ่นดินนี้ ถึงนั้นผมจึงยอมมาเป็นศิษย์ท่าน" ²

ในทัศนะของสมาชิกยอมรับว่าหัวหน้าพรรคเป็นบุคคลสำคัญมากและมีส่วนอย่างมากต่อการตัดสินใจเข้าพรรคอันที่จริงผู้นำพรรคมีความสำคัญมากเพราะในสังคมไทยเรายังให้ความสำคัญในตัวบุคคล โดยเฉพาะคนที่มีอำนาจ มีอิทธิพลไม่ว่าทางการเมือง ทางเศรษฐกิจก็ตาม เรายอมรับกันว่าความเจริญก้าวหน้าของประเทศหรือระดับหน่วยงานก็ตาม ผู้นำยังเป็นชนนำที่สามารถประสบผลสำเร็จในการพัฒนาประเทศหรือหน่วยงานได้ อย่างไรก็ตามในทางการเมืองการบริหารก็ยอมรับว่าหากผู้บริหารมีความรู้ความสามารถอย่างแท้จริงแล้ว ย่อมนำมาพองค้ำจุนให้ประสบผล นำความก้าวหน้ามาสู่องค์กรได้

ในทางการเมืองพรรคการเมืองของไทยจะเป็นอย่างไรก็ยังขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้นำพรรคในการที่จะนำพรรคนำประชาชนหรือมวลชนอย่างน้อยที่สุดสามารถทำให้มวลชน

¹ สัมภาษณ์ คนที่ 23, สมาชิกพรรคกิจสังคม, 18 พฤศจิกายน 2528.

² สัมภาษณ์พิเศษ เอก พิบูลย์ศักดิ์ นาครีวัฒน์, สมาชิกพรรคกิจสังคม, 8 ตุลาคม

มาเห็นด้วยหรือสนับสนุนพรรค การที่ผู้นำจะทำได้เช่นนั้นก็ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่างของผู้นำเอง

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นผู้ที่มีชื่อเสียงโด่งดังและมีความสามารถหลาย ๆ ด้านดังกล่าว จึงเป็นพรรคการเมืองที่จะสามารถสร้างอิทธิพลความรู้สึกที่ประชาชนยอมรับและศรัทธาท่านในฐานะที่เป็นหัวหน้าพรรคและอื่น ๆ ก็ตาม หัวหน้าพรรคจึงเป็นส่วนหนึ่งที่สามารถดึงประชาชนหันมาสนับสนุนพรรคกิจสังคมได้ สมาชิกบางท่านได้กล่าวเน้นความสำคัญประเด็นที่ว่าหัวหน้าพรรคมีอิทธิพลต่อการผูกพันเพียงใด "อาจารย์หม่อมเป็นหัวหน้าเป็นผู้นำพรรคเป็นนักปราชญ์เป็นนักประชาธิปไตย คนก็สนใจเป็นพรรคที่ท่านมานำพรรคนี้ก็เป็นส่วนหนึ่งทำให้คนนิยมพรรค อยากจะเป็นสมาชิกพรรค"¹ "อาจารย์หม่อมมีส่วนในการชักชวนใจเข้าพรรคนี้แน่นอน"²

สมาชิกทั้งหมดยอมรับว่าหัวหน้าพรรคมีส่วนสำคัญต่อการเข้าเป็นสมาชิกพรรค หรือมีอิทธิพลต่อการชักชวนใจในตอนแรก เพราะเหตุผลดังกล่าวแล้ว

อย่างไรก็ตาม แม้ความศรัทธาของสมาชิกที่มีต่อหัวหน้าพรรคยังคงมีอยู่เสมอ แต่สมาชิกส่วนใหญ่เชื่อว่าหัวหน้าพรรคมีการเปลี่ยนแปลงได้และความศรัทธายึดมั่นในหัวหน้าพรรคที่เป็นอยู่มีไ้หมายถึงหากไม่มีท่านแล้วพรรคจะอยู่ไม่ได้ สมาชิกพรรคกิจสังคมยึดมั่นในปรัชญา อุดมการณ์ นโยบายของพรรคมากกว่ายึดตัวบุคคล แต่เมื่อท่านอยู่ท่านยังไม่ถึงกิจสังคม สมาชิกก็ยอมรับท่านควบคู่กันไปกับกิจสังคม แนวคิดนี้ปัจจุบันได้กระจายไปสู่ประชาชนมากขึ้นจากการที่นักการเมืองได้มีโอกาสสร้างความเข้าใจในหมู่ประชาชน และหัวหน้าพรรคเองก็เคยกล่าวอยู่เสมอว่าท่านแก่แล้ว เลิกตั้ง 2530 ท่านอาจไม่ลงสมัครรับเลือกตั้งและขอให้สมาชิกและประชาชนยึดมั่นในปรัชญาอุดมการณ์และนโยบายของพรรคตลอดไป และในที่สุดก็ได้ประกาศลาออกจากการเป็นหัวหน้าพรรคกิจสังคม เมื่อ

¹ สัมภาษณ์ นายพิชัย แก้วสำพู (อ้างแล้ว)。

² สัมภาษณ์ คนที่ 19, สมาชิกพรรคกิจสังคม, 9 พฤศจิกายน 2528.

เดือนธันวาคม 2528 และประกาศจะไม่ลงสมัครรับเลือกตั้งในครั้งต่อไปและจะเลิก
ยุ่งเกี่ยวกับการเมืองรวมทั้งพรรคกิจสังคมอีกด้วย

สมาชิกส่วนใหญ่ยอมรับว่าจะไม่เปลี่ยนแปลงการสังกัดพรรค แม้จะเปลี่ยนหัวหน้า
พรรคก็ตาม เพราะยึดมั่นในปรัชญา อุดมการณ์ และนโยบายของพรรคมากกว่า แต่ว่า
มีบางส่วนเห็นว่าแม้จะยึดสิ่งต่าง ๆ ดังกล่าว แต่ก็ไม่มั่นใจว่าพรรคกิจสังคมหากขาด
หัวหน้าพรรคคนปัจจุบันแล้ว พรรคจะอยู่ได้อย่างแน่นอนหนาหรือไม่และคาดว่าพรรคจะเลิก
ลง เพราะคิดว่าความบารมีของหัวหน้าพรรคปัจจุบันมีสูงมากกว่าคนอื่น ๆ เพราะไม่มีใครใน
พรรคที่จะเรียกศรัทธาการยอมรับสูงจากสมาชิกได้เทียบเท่าท่าน

ถึงกระนั้นก็ตาม แม้ว่าสมาชิกโดยส่วนใหญ่ยึดมั่นในปรัชญา อุดมการณ์หรือ
นโยบายพรรคซึ่งเป็นสิ่งสำคัญก็ตาม แต่จริง ๆ แล้วในปัจจุบันนี้ความเข้มแข็งและความ
มั่นคงในปรัชญา อุดมการณ์และจุดประสงค์ของชาวกิจสังคมได้ตกลงอย่างน่าเป็นห่วง¹
และขณะเดียวกันสมาชิกทั้งหมดไม่อาจปฏิเสธได้ว่าหัวหน้าพรรคคือ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช
มีความสำคัญต่อการดำรงอยู่และความก้าวหน้าของพรรคเพียงใด ภาพทั้งหลายของพรรค
กิจสังคมที่ปรากฏ หัวหน้าพรรอยังปรากฏมาก่อนปรัชญา อุดมการณ์ หรือนโยบายพรรค
ที่เป็นเช่นนี้จะถ่วงเหตุผลโลกก็ตามจะถ่วงเพราะหัวหน้าพรรคคือผู้ก่อตั้งพรรคหรือค่านิยมของ
คนไทยที่ยึดมั่นในผู้นำหรือตัวบุคคลก็ตาม กรณีของพรรคกิจสังคมผู้นำพรรคปัจจุบันจึงมี
ความสำคัญยิ่ง ตลอดระยะเวลา 11 ปีของกิจสังคม ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ไม่เพียง
แต่จะดำรงตำแหน่งหัวหน้าพรรคกิจสังคมเท่านั้น จะเรียกว่ากิจสังคมคือ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์
หรือคึกฤทธิ์ คือกิจสังคม ก็เป็นได้ จนเป็นที่คาดกันว่าหากไม่มี ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ เมื่อใด
กิจสังคมจะอยู่ไม่ได้ ความสำคัญของพรรคกิจสังคมจึงขึ้นอยู่กับตัวบุคคลมากกว่าอย่างอื่น²

¹ "จุดกางพร้อยของพรรคกิจสังคม," มติชนรายวัน (17 พฤศจิกายน 2526),
หน้า 5.

² "ทิศทางกิจสังคมไม่มีคึกฤทธิ์อีกต่อไป," สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ (5 มกราคม
2529), หน้า 7.

เพื่อที่จะชี้ให้เห็นว่าตัวบุคคลหรือ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช สำคัญมากน้อยเพียงใดในพรรคกิจสังคม จากการให้สัมภาษณ์ของสมาชิกคนสำคัญของพรรคกิจสังคมท่านหนึ่ง กล่าวว่

"หลักการของพรรคกิจสังคมยังอยู่ที่อาจารย์คึกฤทธิ์ มากกว่านโยบายพรรค อาจารย์คึกฤทธิ์ เป็นศูนย์รวมของทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นทางด้านจิตใจหรืออะไร เลิกเล่นการเมืองเมื่อไรเหมือนเราสูญเสีย เป็นวันที่กิจสังคมสูญเสียบุคลิกบุคคลที่รักเห็นยว... ในด้านความขัดแย้งความคิดต่าง ๆ ถ้าอาจารย์คึกฤทธิ์อยู่ทั้งหมด อาจารย์ก็บังคับใจทุกคนต้องสำนึกกลัวแล้วลดความขัดแย้งลงใหม่มากที่สุดจะไม่มีอะไรที่จะมาบังคับความขัดแย้ง ใจอย่างอาจารย์คึกฤทธิ์..."¹

ดังนั้น ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ จึงมีความสำคัญต่อพรรคกิจสังคมมากมาย อาจจะใช้เรียกได้ว่าหากไม่มีคึกฤทธิ์ แล้วกิจสังคมมีความวุ่นวายอย่างแน่นอน ซึ่งการนี้ก็เป็นเช่นนั้นจริง ๆ ภายหลังจากที่ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ประกาศลาออกจากพรรคกิจสังคมเมื่อเดือนธันวาคม 2528 ปัญหาความวุ่นวายภายในพรรคกิจสังคมก็เกิดขึ้นทันที ดังปรากฏเป็นข่าวอยู่เสมอในปัจจุบัน กระนั้นก็ตามสมาชิกที่ให้การสัมภาษณ์ยังยืนยันยึดมั่นนโยบายพรรคเป็นส่วนใหญ่ควบคู่ไปกับหัวหน้าพรรคและปรัชญาอุดมการณ์พรรคเป็นสำคัญเช่นเดียวกัน

กรณีพรรคประชากรไทย

หัวหน้าพรรค หมายถึง นายสมัคร สุนทรเวช คนปัจจุบันว่าเป็นปัจจัยที่เป็นเหตุแห่งความผูกพันพรรคหรือไม่

จากการสัมภาษณ์สมาชิกพรรคประชากรไทย ทำให้ทราบว่าผู้นำพรรคเป็นปัจจัยหลักที่เกี่ยวข้อง สมาชิกเห็นว่าพรรคประชากรไทยมีนายสมัคร เป็นสัญลักษณ์พรรค

นายสมัครมิใช่ เป็นเพียงสัญลักษณ์ของพรรค แต่เป็นทั้งผู้นำความคิดริเริ่มทั้งนโยบายและการผลักดันนโยบายให้มีผลในทางปฏิบัติอย่าง เป็นจริงเป็นจัง จะด้วยฐานะ

¹ โสภณ โกรฤกษ์ "สัมภาษณ์," สยามใหม่ 38 (7 สิงหาคม 2525), หน้า 26-27.

ของหัวหน้าพรรคก็ตาม ไม่ว่าในฐานะรัฐมนตรีผู้มีหน้าที่รับผิดชอบต่อนโยบาย หัวหน้าพรรคพยายามจะผลักดันนโยบายของพรรคให้เกิดผลในทางปฏิบัติได้ จริงอยู่สมาชิกยอมรับว่าพรรคประชากรไทยทำงานกันเป็นกลุ่มที่ดำเนินไปตามระบอบประชาธิปไตยแก่หัวหน้าพรรคมีอิทธิพลสูงต่อการผลักดันกิจการทำงานของพรรคเป็นหลัก

สมาชิกพรรคเชื่อและศรัทธาในตัวหัวหน้าพรรค เพราะเป็นผู้ที่กล้าได้กล้าเสีย กล้าตัดสินใจ กล้าริเริ่มสิ่งใหม่ ๆ ไม่ชอบกฎหมู่อยู่เหนือกฎหมาย เป็นคนที่มีมุขลิกดี มีหลักการ และมีเหตุผล เป็นคนทำงาน พูดแล้วต้องทำ ทำให้ได้ค่าย ตัวอย่างเช่น สมาชิกบางท่านได้เน้นถึงประเด็นความผูกพันพรรคโดยอาศัยผู้นำพรรคเป็นหลัก คือ

"เขาเป็นหัวหน้าพรรคที่ก้าวหน้ากว่าพรรคอื่น ๆ อย่างนึกสังเกต ความเป็นผู้นำ (Leadership) ที่ไปอีกไกล เป็นคนเสียสละ กล้าตัดสินใจ มีความทะเยอทะยานสูง ลักษณะนี้สำคัญมากและผมเห็นเขามีผลงานสร้างงานไว้เยอะ นับตั้งแต่เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย หลังจากออกจากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยแล้วก็มีผลงานเรื่อยมา แสดงว่าเขาไม่โครงการระยะยาว มีผลงานเป็นหลักฐาน ผมไม่รู้จักตัวเลย รู้จักแต่ชื่อเฉย ๆ ตามสื่อมวลชนต่าง ๆ ทำให้ผมสนใจจริง ๆ"¹

"ผมชอบหัวหน้าพรรคมาก เพราะเป็นคนค่อนข้างจะมีฝีมือเอามาก ๆ ในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาประเทศ ทำให้รวดเร็วและจริงจังเป็นที่ประทับใจ นี่เป็นสิ่งที่ผมศรัทธาใจเขาเป็นสมาชิกพรรค ซึ่งอันที่จริงผมสนใจคุณสมัคร ตั้งแต่อยู่ประชาธิปไตยแล้ว และจับตามองมาโดยตลอด รู้สึกว่าเป็นจริงจังต่อการพัฒนาประเทศและโดยเฉพาะเขาเป็นคนหนุ่มเช่นเดียวกับผมอีกด้วย"²

หัวหน้าพรรคประชากรไทยเป็นคนที่ไม่นอกจากจะมีอุดมคติที่เด่นชัดแล้วยังมีคุณสมบัติอื่น ๆ ที่ประทับใจแก่สมาชิกและประชาชนโดยทั่วไป ไม่เฉพาะที่พูดเก่งเท่านั้น การพูดเก่งเป็นเรื่องรองลงมาจาก การเป็นคนกล้าพูดกล้าทำกล้าตัดสินใจ สมาชิกบางคนชอบ

¹ สัมภาษณ์ พลโท จิตรพล ณ ลำปาง, สมาชิกพรรคประชากรไทย, 11 ตุลาคม 2528.

² สัมภาษณ์ พรชัย ชื่นชมลัทธิ, สมาชิกพรรคประชากรไทย, 11 ตุลาคม 2528.

ชอบหัวหน้าพรรคเพราะในสภาวะการณ์ปัจจุบันที่ทรัพยากรจำกัดเช่นนี้คนที่จะมาแก้ไข
ปัญหาต้อง เป็นคนมีฝีมือและฉวยไวในการแก้ปัญหา

โดยบุคลิกของหัวหน้าพรรคแล้ว สมาชิกพรรคเห็นว่าเขามีใช่เป็นเบ็ดจักร
ทางความคิดและการกระทำแต่อย่างใด แต่เป็นคนที่มึนลักษณะพิเศษต่างจากคนอื่น ๆ ที่
เหมาะสมเป็นหัวหน้าพรรคสมาชิกบางท่านได้เห็นว่า

"คุณสมัคร มีใช่เบ็ดจักร มมองในแง่การแก้ไขปัญหาคือต้องใช้ความ
รวดเร็ว กล้าตัดสินใจทำ บางคนอาจมองอย่างนั้น แต่ผมมองว่าคุณ
ที่มองเห็นปัญหาทำได้ ทำได้เร็วแค่ไหนประสบผลสำเร็จแค่ไหน ที่
สำคัญที่สุดสำหรับคนที่แก้ปัญหาในภาวะการณ์ของ ไทยในปัจจุบัน"¹

"เป็นไปได้อย่างไร พรรคประชากรไทยพูดไม่เป็นสักคน หัวหน้าพรรคพูด
ได้คนเดียว การปราศรัยหาเสียง การประชุมในสภาและที่ประชุมพรรคพูด
ได้ทั้งนั้น พูดอย่างนั้นได้อย่างไร เรามีใช่ควายมีใช่เครื่องจักร เราเป็น
คน.....หัวหน้าเป็นใจกล้า กล้าตัดสินใจในสิ่งที่ถูกต้อง ทำเพื่อประโยชน์
แก่ชาติบ้านเมือง ซึ่งเป็นคนที่เราต้องการในเวลา"²

สมาชิกคนสำคัญบางท่านได้ แสดงความเห็นที่จริงแล้วพรรคประชากรไทย
ได้ใช้หลักประชาธิปไตย ไม่ว่าจะเป็นการดำเนินการภายในพรรคและการแก้ปัญหาของ
ประชาชน แต่พรรคตกเป็นข่าวน่าเสียดายเป็นเบ็ดจักร กล่าวคือ หัวหน้าพรรคเบ็ดจักร
ทุกอย่าง เป็นการทำลายพรรคการเมืองและไม่ให้ความเป็นธรรมแก่พรรค โดยเฉพาะ
สื่อมวลชนของไทย ค่ายเหี้ยนี้สมาชิกพรรคบางคนเข้ามาอาศัยเหตุนี้ กล่าวคือ มองเห็น
ว่าพรรคไม่ได้รับความเป็นธรรมถูกกล่าวโจมตีและพรรคไม่อาจยอมได้ได้เท่าที่ควร แม้
จะมีบางแคมป์ไม่มากพอที่จะทำให้คนเชื่อถือได้ มีแค่หนังสือพิมพ์เดลินิวส์ของนายสมัคร
เท่านั้น ดังนั้นหากเข้ามาใกล้จะช่วยให้พรรคในฐานะสมาชิกได้บ้าง

¹สัมภาษณ์ นายคำดา สนามเหล่า, สมาชิกพรรคประชากรไทย, 19 ตุลาคม
2528.

²สัมภาษณ์ นายสมรรถ ศิริจันทร์, รองประธานสภาผู้แทนราษฎร, สมาชิกพรรค
ประชากร, 21 ตุลาคม 2528.

สมาชิกรู้สึกเหตุผลหลายอย่างในการเป็นสมาชิกพรรคนี้ ซึ่งโดยส่วนใหญ่ก็ได้ให้น้ำหนักกับผู้นำพรรคเป็นอย่างมากและนับว่าเป็นปัจจัยแรกที่เกี่ยวข้องการตัดสินใจเข้าเป็นสมาชิกในลักษณะที่ว่าผู้นำมีบุคลิกที่พอใจถึงกล่าวมาแล้ว ผู้นำมีลักษณะตรงกับความคิดของสมาชิกและผู้นำสามารถชักชวนนโยบายให้เกิดผลในทางปฏิบัติอย่างจริงจัง อย่างไรก็ตามมีสมาชิกบางส่วนเห็นว่าแม้ผู้นำจะมีความสำคัญในฐานะหัวหน้าพรรค แต่เรื่องอุดมการณ์และนโยบายพรรคต้องมาก่อน และจะไม่เปลี่ยนแปลงพรรคราวโคที่ประชาชนยังศรัทธาให้การสนับสนุนพรรคนี้ตลอดไป บุคคลอื่น ๆ ที่รองลงมาก็เป็นที่ยอมรับได้และยอมรับการเปลี่ยนแปลงหัวหน้าพรรคตามระบอบประชาธิปไตย กระนั้นก็ตามสมาชิกส่วนนี้แม้ยึดมั่นในอุดมการณ์และนโยบายของพรรคอย่างเข้มขัน แต่ก็ไม่หนักแน่นพอที่จะบอกได้ว่า หากพรรคนี้ออกนายสมัครแล้วพรรคนี้อาจอยู่หรือจะไปอย่างไรอยู่นั้นเอง เพราะสมาชิกรังมองไม่เห็นที่ชัดเจนว่าการยอมรับบุคคลรอง ๆ ลงมาจะ เพียงพอทำผู้นำปัจจุบัน

กล่าวโดยสรุป เหตุแห่งความผูกพันพรรคการเมืองของสมาชิกพรรคการเมืองทั้งประชาธิปไตย กิจสังคม และพรรคประชากรไทย เปรียบเทียบแล้ว จะเห็นได้ว่า หากกล่าวโดยประเด็นของความผูกพันที่ยกมา กล่าว คือ อุดมการณ์ นโยบาย และผู้นำพรรค เหมือนกันทุกพรรค กล่าวคือ สมาชิกพรรคที่ถือเอาเหตุทั้งหมดเป็นตัวแปรเหตุของการชอบหรือการเป็นสมาชิกพรรคเหมือนกัน

กรณีที่มีความแตกต่างกันก็คือ การเน้นประเด็นหรือการให้ความสำคัญเรียงลำดับของเหตุของการเข้าพรรคแต่ละอย่าง ไม่เหมือนกันและมีเหตุเพิ่มเติมเข้ามา นอกเหนือจากเหตุดังกล่าวข้างต้นของแต่ละพรรคมีความมากน้อยไม่เท่ากัน

กรณีของสมาชิกพรรคประชาธิปไตยแล้ว สมาชิกส่วนใหญ่ที่ได้รับการสัมภาษณ์ เน้นเหตุของการเข้าพรรคอุดมการณ์ของพรรคเป็นหลักแรก ที่มุ่งสร้างไว้ซึ่งระบอบประชาธิปไตย ต่อสู่เพื่อประชาธิปไตยใช้ในการดำเนินการบริหารภายในพรรคและบริหารประเทศ นโยบายและผู้นำพรรคถือเป็นเหตุแห่งความผูกพันรองลงมาตามลำดับ

กรณีสมาชิกพรรคกิจสังคม สมาชิกทั้งหมดถือเอานโยบายพรรคเป็นเหตุแห่งการเข้าพรรคเป็นอันดับแรก นโยบายที่ว่าคือ เงินต้น ประกันราคาพืชผล สภาตำบล

และการรักษาพยาบาลฟรี ตลอดถึงผลงานของพรรคกันไค่ทำคามนโยบายกึ่งกล่าว
โดยเฉพาเงินต้นได้ผลอย่างจริงจัง เห็นได้ชัดเจน

ผู้นำพรรค หมายถึง ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช มีชื่อเสียงพอ ๆ กับพรรค
กิจสังคม พรรคกิจสังคมก็คือพรรคคึกฤทธิ์ อย่างที่คนทั่ว ๆ ไป เข้าใจและสนิทใจโดย
ส่วนใหญ่เห็นว่าหัวหน้าพรรคเป็นส่วนหนึ่งที่มีส่วนในการตั้งเข้ามาเป็นสมาชิกพรรคเพราะ
ความเป็นหัวหน้าพรรค ประกอบกับบุคลิกและคุณสมบัติของหัวหน้าพรรคที่ไกลเกินกว่าใคร ๆ
ในพรรคตั้งแต่อีกศตวรรษข้างหน้า

ในแง่อุดมการณ์ พรรคของพรรค สมาชิกส่วนน้อยไม่ได้เน้นแต่ส่วนใหญ่เน้น
จุดนี้ แต่มันเป็นรองเพราะจริง ๆ แล้วสมาชิกยังเห็นว่าสิ่งเหล่านี้ ส่วนใหญ่ไม่ต่างจาก
พรรคการเมืองอื่น เพียงแต่รายละเอียดและการยกคำขึ้นมากล่าวให้ชัดลงไปเท่านั้น
สมาชิกคิดว่าพรรคสามารถปฏิบัติสนองตอบหรือแก้ไขปัญหามหาชนส่วนใหญ่ของประเทศ (หมายถึง
นโยบายที่นำไปปฏิบัติ) ต่างหาก เป็นเรื่องที่สมาชิกให้ความสนใจ

กรณีพรรคประชากรไทย สมาชิกส่วนใหญ่ยึดหัวหน้าพรรคเป็นเหตุแห่งความผูกพัน
เป็นหลักแรก และผลงานพรรคที่เป็นรูปเป็นร่างเป็นอันคัมรอง สมาชิกเห็นว่าหัวหน้า
พรรคเป็นผู้นำที่มีความเหมาะสมกับการแก้ไขปัญหามหาชนในประเทศในปัจจุบันเป็นผู้กล้าพูด กล้า
ทำ พูดแล้วต้องทำ และเป็นผู้ที่มีอุดมการณ์แบบประชาธิปไตยค่อนข้างสูง มีความจริง
จังและจริงใจในการแก้ไขปัญหามีความสามารถผลักดันนโยบายให้เกิดผลในทางปฏิบัติ
เกิดผลงานเป็นประโยชน์แก่ชาตินบ้านเมืองมากมาย หัวหน้าพรรคจึงเป็นแรงผลักดันการ
เข้าเป็นสมาชิกและมีความสำคัญ มีอิทธิพล มีอำนาจพอ ๆ กับที่จะทำให้พรรคก้าวหน้าและ
ลุ่มจมไค่เช่นเดียวกัน

เรื่องของอุดมการณ์ก็เป็นส่วนหนึ่ง แคร่รองลงมา ถึงแม้จะเห็นว่ามีความจำเป็น
และเปิดเหตุหนึ่งที่สมาชิกยอมรับมีความเห็นเช่นเดียวกับสมาชิกพรรคกิจสังคม คือทุกพรรค
การเมืองมีอุดมการณ์ไม่ต่างกันเท่าใด แต่ผู้นำและผลงานมากน้อยเพียงใดที่ประจักษ์
เป็นเรื่องสำคัญกว่า

จากบทสรุปว่าด้วยเหตุแห่งความผูกพันพรรคการเมืองของคนกรุงเทพมหานคร
 ดังกล่าวแล้วข้างต้น อาจจะกล่าวเพิ่มเติมบางประการในประเด็นนี้ คือ นอกเหนือ
 จากประเด็นต่าง ๆ ดังกล่าว ซึ่งสมาชิกพรรคการเมืองต่างถือเป็นเหตุแห่งความผูกพัน
 พรรคการเมืองทั้งสิ้น แต่มีบางประเด็นซึ่งได้จากการศึกษาวิจัยนี้ ซึ่งสมาชิกพรรคบางส่วน
 ของทุกพรรคถือเป็นเหตุแห่งความผูกพันพรรคกระจายออกไปในลักษณะประเด็นความผูกพัน
 ที่แตกต่างกันออกไปของแต่ละพรรคเช่นเดียวกัน กล่าวโดยสรุปก็คือ

กรณีสมาชิกพรรคประชาธิปัตย์สมาชิกบางส่วนคำนึงถึงความเป็นมาของพรรคที่
 เก่าแก่มีชื่อเสียงและต่อสู้เพื่อประชาธิปไตยมานาน มีความรู้สึกผูกพันกับสมาชิกคนสำคัญ ๆ
 ในอดีตเช่นนี้ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช และบุคคลที่สำคัญบางคนในพรรคทั้งอดีตยังมี
 ชีวิตอยู่และปัจจุบันในปัจจุบัน การจับองค์การพรรคที่กว้างขวางและเปิดโอกาสให้คนทุก
 ระดับได้สัมผัสได้ง่าย

กรณีสมาชิกพรรคกิจสังคมบางส่วนคำนึงถึงความแปลกใหม่ของพรรคที่แตกต่าง
 จากพรรคการเมืองอื่น ๆ ที่มีอยู่ในปัจจุบันไม่ว่าปรัชญาอุดมการณ์ของพรรค นโยบายพรรค
 กระบวนการเข้าเป็นสมาชิกพรรค ผู้ที่จะเข้าเป็นสมาชิกพรรคต้องได้รับการอบรมเป็น
 วิทยากรสังคมก่อน เทคนิควิธีการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งและคำนึงถึงตัวบุคคลบางคน
 ในพรรคในปัจจุบัน

กรณีสมาชิกพรรคประชาธิปัตย์ไทยบางส่วน คำนึงถึงพรรคไม่ได้รับความเป็นธรรม
 จากหลาย ๆ ฝ่ายโดยเฉพาะสื่อมวลชนจึงอยากเข้ามาช่วยพรรคตลอดถึงการสหวิชาใน
 ผลงานของพรรคที่ยานมา

ดังนั้น เหตุแห่งความผูกพันพรรคการเมืองของคนกรุงเทพมหานคร นอกจาก
 กรอบการศึกษาแล้ว ยังมีประเด็นเฉพาะลงไปของสมาชิกบางส่วนของทุกพรรคซึ่งกระจาย
 อยู่ในลักษณะที่แตกต่างกันตามลักษณะการรับรู้ของสมาชิกที่สังกัดพรรคการเมืองที่แตกต่างกัน
 ลักษณะเหล่านี้ควรมีการศึกษาค้นคว้าให้มากยิ่งขึ้นในอนาคต